

YU ISSN-0352-5724/UDK 801(05)

ЗБОРНИК

МАТИЦЕ СРПСКЕ
ЗА ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ

XLIII

ПОСВЕЂЕНО
ПРОФЕСОРУ ДР ДРАГОЉУБУ ПЕТРОВИЋУ
ПОВОДОМ 65-ГОДИШЊИЦЕ ЖИВОТА

НОВИ САД
2000

НЕКОЛИКО НАПОМЕНА О ДВОСТРУКОЈ НЕГАЦИЈИ

БОРБЕ ОТАШЕВИЋ

UDC 808.6-56

Двострука негација, односно истовремено негирање предиката и неког другог реченичног дела у оквиру једне предикатске реченице, једна је од карактеристичних црта словенских језика¹ и у целини их одваја од нпр. мононегативних германских језика који у овом случају користе само једну негацију.²

Иако је са логичког становишта у реченици довољна само једна негација, употреба две или више негација у истој реченици такође је „логична” јер коришћење једне негације изискује веће умно напрезање пошто и говорник и слушалац морају да памте ту негацију током целог исказа. Разлози за употребу више негација могу бити и перцептивни. Под утицајем снажних осећања говорник жели да буде потпуно сигуран да је одрични смисао исказа перцепиран. Зато негацију не додаје само глаголу већ и сваком другом члану реченице са којим негација може да се веже.³ У случајевима када се јавља шум у каналу којим се преноси порука (бука, лоше телефонске везе и сл.) понављање негације обезбеђује правилно разумевање.

Употреба двоструке негације, по мишљењу већине лингвиста, резултат је дуготрајног развитка. У старословенском језику реченице без негираног предиката, али са одричним заменицама и прилозима, старије су и ређе од конструкција са два негацијама.⁴ И у староруским житијима конструкције са само једном негацијом су честе.⁵

¹ В. Кржишкова 1968: 21, Стојанова 1983: 390, Пернишка 1976: 167, Секулић 1973: 61—62, Зеңчук 1968: 10, Станојчић и Поповић 1990: 335, Ковачевић 1996: 113—114 и др.

² Иако норма мононегативних језика не дозвољава понављање негације у оквиру једне предикатске реченице, двострука негација се може употребити као средство језичке карактеризације необразованих особа (Бондаренко 1983: 126): *They never helped nobody...* (J. London), јер у вулгарном енглеском глагол може да буде у одричном облику и у реченицама са одричним заменицама и прилозима, а да значење реченице такође буде негативно (Секулић 1973: 62): *They dussent ave nothing to do with te unless I paid fair wages*. Случајеви вишекратне негације срећу се и у дијалектима: *I yin't seen nobody nowheres; I don't want to have nothing at all to say to you*.

³ Јесперсен 1958: 385—386.

⁴ Горшков 1963: 210, Бондаренко 1983: 125, Зеңчук 1968: 10, Савељјева 1989: 11—17; уп. Хабургајев 1974: 402.

⁵ Булаховски 1953: 346, Борковски 1968: 227—228, 255, 277—278, Иванов 1983: 388, Бондаренко 1983: 125. О развитку двоструке негације од старословенског до савремених словенских језика овде неће бити речи.

У савременом српском језику двострука негација често се остварује као кумулативна.⁶ Предикатске реченице са две одричне заменице или прилога, односно два универзална одрична квантификатора⁷ и негираним предикатом, релативно су честе:⁸

Нико ништа не зна (Јерусалим, 20); Једино је он сазнао оно што нико никад није сазнао и једини ће он знати што нико никад неће сазнаћи (Суноврат, 27); *Никада ништа није знао* (Суноврат, 23); *То никада никоме није било дајто* (Суноврат, 52); *Никад ништа није доучио* (Суноврат, 52); *Нико их више никада није видео* (Читац, 24); *Нико ни за шта није крив* (Н 2065, 69); *То никада никоме нисам рекао* (Сви, 151); *Никад је нико није видео* (Гогољ, 16); *Евгениа ником ништа не каже* (Гогољ, 101); *Никоме ништа не дујују* (Гогољ, 17);

Реченице са три универзална одрична квантификатора су ретке:⁹

Нико ником ништа не ђлаћа (Н 2428, 29); У лице му нико никад није ништа непријатно рекао (Н 2148, 41); Радило /се/ о послу у коме нико никоме ништа не верује (Н 2207, 28); Тамо спава, утопљена између својих чврсто слепљених половина које нико никада нигде неће усјећи да растави (Опис, 187); *Никада никоме ни на чему нисам завидела* (БН 96, 3). *Никада вам и ни због чега неће учинити ништа гнусно и подло* (Читац, 68); Али му нико никад ништа није смео јер га „племе” штити (Лопов, 91); Узајамна потраживања Чешке и Словачке била би сведена на нулу, тј. дан после нико никоме не би дуговао ништа (В 134, 42); Слабо су нас признавали, дакле, значи да нас више нигде, нико и никако не признаје (Став 101, 8); *Нико никада нигде, каже, није прошао* добро говорећи истину (Дванаест, 139).¹⁰

У Ковачевић 1996 наводи се реченица са четири одрична универзална квантификатора:

„Овдје никад нико никоме ништа украо није /Р. Братић, 64/”¹¹

Максималан број одричних елемената у једној реченици, по мишљењу Л. Лашкове, износи осам.¹²

Међу одричним заменицама и прилозима са различитим синтаксичким функцијама могућа је координативна веза:

Никада се и нигде у свету није догодило да неко бомбардује екипе за спасавање (БН 90, 6); Он, мали примитивац ... *никада се и ничему не чуди* (Мртвоузице, 324); *Никада и ни због чега* немојте ... окретати главу налево (Читац, 44); Приђе својим ко-

⁶ О кумулативној негацији и конгруенцији негација в. Ковачевић 1996: 117.

⁷ О универзалним квантификаторима в. Пипер 1982 и Пипер 1984.

⁸ У Ковачевић 1996: 117 наведено је седам примера троструке негације, односно седам предикатских реченица са два одрична универзална квантификатора и негираним предикатом.

⁹ У Ковачевић 1996 овакви примери нису наведени.

¹⁰ Навођење десет примера не противречи тврдњи да су овакве реченице ретке јер је корпус обухватао више од сто књига и хиљаде страница различитих часописа и дневних листова. Овде су наведени сви примери који су се у ексерпираним изворима налазили.

¹¹ Ц. Ковачевић 1996: 117.

¹² „Бројат на отрицателните елементи в една конструкция във всички славянски езици може да достигне до 8 — Никой никога никъде в никакъв случай на никого не е казал нищо за никого” (ц. Лашкова 1976: 182).

лима, не гледајући више *никога* и *нигдје* (Сви, 150); Вишенационалну заједницу *никад* и *нигде* није створила и одржала космополитска идеја (Могуће, 175); Њему *нико* и *никада* није противуречио (Вечерње новости 26. 4. 1990, 28).

Реченице које садрже универзалне квантификаторе обједињене координативном везом — резултат су координације реченица са идентичним члановима, са изузетком квантификатора.

Никада се у свећу није догодило да неко бомбардује екипе за сјасавање + Нигде се у свећу није догодило да неко бомбардује екипе за сјасавање.

Реченица *Нигде се никада у свећу није догодило да неко бомбардује екипе за сјасавање*, међутим, не јавља се као резултат координације.

Језгро негације у реченици са двоструком негацијом није глагол, предикат, јер негирање предиката само по себи не мења форму егзистенцијалног квантификатора и не изражава општеодрично значење:

Neg + [Нешто се је десило] → Нешто се није десило;

Neg + [Неко се је вратио] → Неко се није вратио;

Neg + [Негде има струје] → Негде нема струје,

тј. Neg + [Quat_{ex} — Vf — X] → Quant_{ex} — Neg — Vf — X. Ово показује да на словенске језике није применљиво опште правило које је за немачки језик формулисао В. Хартунг према коме негација реченице која садржи егзистенцијални квантификатор увек даје конструкцију са општеодричним значењем.¹³ Као доказ да је језгро општеодричног значења у словенским језицима одрична заменица или прилог, а не глагол, могу да послуже и непотпуне и елиптичне реченице:

Град празан, *нигдје* *никог* живог (Дјеца, 232); А овдје доиста сна *никад* довољно ни напретек! (Дјеца, 310); Оне ватрене скачу на те као побјешњеле и *никад* им *доста* (Дјеца, 82); У бирцузима *нигде* *месџа* (Дванаест, 153); *Никад* *краја* (Дванаест, 148); Над златним кулама трептали су сребрни кровови. *Човека* *нигде* (Дванаест, 12); Погледом сам тражио јаму. *Ње* *нигде* (Дванаест, 33); *Нигде* *човека* који би ме разумео (Употреба, 301); *Ничеџ* *новоџ!* (Употреба, 306); *Ниједноџ* *елеменџа* који би ми помогао да оценим када се мој претходник иселио (Клини, 37); Чудан материјал, структура поставе. *Нигде* *џпрореза*, *џепова* (Клини, 23);

Код реченица попут *Ојреза* *никад* *џревише* може се поћи од елипсе потврдне форме глагола, или пак сматрати потврдну или одричну модалност елиминисаног глагола нерелевантном за општеодрични карактер реченице.¹⁴ Ову тврдњу потврђују и примери у којима глагол није изостављен, али разлика између потврдног и одричног облика није релевантна:

„... примања су јој, прича, *никаква* (→ примања јој *нису* *никаква*) / Политика, 29241, 16. 3. 1995, 14/; Смета што је Удружење спортских новинара Београда и даље

¹³ Neg + Jemand hat etwas gesagt → Niemand hat etwas gesagt (Хартунг 1966: 17).

¹⁴ У одговорима са изостављеним предикатом одричне заменице или прилози сами изражавају негацију: *Шџа* *си* *куџио?* *Ниџџа*. *Где* *си* *био?* *Нигде*.

— *ничије* (→ Удружење... није *ничије*) / *Политика*, 29299, 16. 5. 1995, 23);¹⁵ Бојкотован човек је — *нико*. Изубијан, неиславан, присни, ноћни пријатељ упишане кибле (*Политика* 27480, 8. 4. 1990, 21); Овако је *нико* и *нишџа* (Дјеца, 314); Она је *ничија* (Сви, 13); Како се осјећаш сад, / кад си *нико* и *нишџа*, / апсолутна нула (Круг 2, 26); Јер је први, од којег су сви канули, био *нико* и *нишџа* (Дванаест, 89).

Реченице са потврђним и одричним обликом глагола еквивалентне су. То сведочи да се негација глагола може сматрати резултатом конгруенције, али не и обрнуто јер је негација заменице за реченицу са општеодричним значењем неопходна.¹⁶

У реченицама са двоструком негацијом синтаксички елемент изражен одричном заменицом или прилогом скоро увек се налази у рематском делу реченице.¹⁷ Изузетак су случајеви када саговорник није добро чуо шта смо му рекли.

А: *Нигде нисам нашао уље, шећер и млеко.*

Б: *Нигде шџа?/Шџа ниси нигде?*

А: (*Нигде*) *нисам нашао уље, шећер и млеко.*

Реченице са одричним универзалним квантификаторима имају општеодрични смисао јер се квантификатори односе не на поједине референте већ на цео скуп елемената, односно негација се односи на свако *x* у датом скупу. Увођењем рестриктивног квантификатора *осим/сем* домен универзалне квантификације се сужава:¹⁸

Ни од једног, *осим* Енаса, ионако никад ништа не би испало (Јерусалим, 45); Ни са ким, *осим* са самим собом, никакве односе нема (Светиљка, 77); Нико ништа битно не наслеђује *сем* тежњу да се попне у виши круг (Класа, 63).

У неким случајевима једна од одричних заменица замењује се неодређеном заменицом. За разлику од, на пример, немачког језика¹⁹ где је таква замена обавезна, у српском, као и у осталим словенским језицима, она је факултативна:

Нико нам нешџо/нишџа слично није йонудио.

У наведеном примеру одричну заменицу је могуће заменити неодређеном у функцији објекта, али не и субјекта.

¹⁵ Ова два примера преузета су из Ковачевић 1996: 120. Ту су наведена још три примера која убедљиво потврђују ауторову тврдњу да „ако је лексичко језгро именског предиката неки универзални одрични квантификатор (дакле, *ни*- лексема), копулативни глагол — без обзира да ли је у афирмативној или негативној форми — не мијења одричну семантичку вредност предиката, а самим тим ни исказа. Према томе, у реченицама с именским предикатом чије је језгро нека *ни*- лексема негација копуле има експлетиван карактер” (ц. Ковачевић 1996: 120).

¹⁶ В. Кржишкова 1968: 32; Стојанова 1983: 397.

¹⁷ В. Стојанова 1983: 392.

¹⁸ В. Пипер 1984: 136.

¹⁹ У немачком језику негира се само једна заменица. Њен је избор регулисан функцијом заменица: *Niemand hat etwas gesagt/*Jemand has nichts gesagt; Niemand hat irgendwann gefragt/*Jemand hat nie gefragt.* (Хартунг 1966: 17).

*Неко²⁰ нам ништа слично није йонудио.

Међутим, у реченици *Овде неко ништа не ради*, са значењем (Ех) R(x, у), неодређена заменица је у функцији субјекта. Пошто конкуренција одричне и неодређене заменице није ограничена на реченице које садрже неколико одричних заменица, не може се објашњавати само тенденцијом ка једној одричној заменици, као што је, на пример, у немачком језику.²¹ Конструкције са конкуренцијом одричне и неодређене заменице у савременом српском језику су разнородне.²²

Београд

ЛИТЕРАТУРА

- Бондаренко 1983 — Бондаренко В. Н.: *Отрицание как логико-грамматическая категория*. Москва.
- Борковски 1968 — Борковский В. И.: *Сравнительно-исторический синтаксис восточнославянских языков. Типы простого предложения*. Москва.
- Булаховски 1953 — Булаховский Л. А.: *Курс русского литературного языка, т. 2*. Киев.
- Горшков 1963 — Горшков А. И.: *Старославянский язык*. Москва.
- Зенчук 1968 — Зенчук В. Н.: *Отрицание в сербохорватском языке*. АКД, Ленинград.
- Иванов 1983 — Иванов В. В.: *Историческая грамматика русского языка*. Москва.
- Јесперсен 1958 — Есперсен О.: *Философия грамматики*. Москва.
- Ковачевић 1996 — Ковачевић М.: *Одрицање и шврђење двоструком негацијом*, Зборник Матице српске за филологију и лингвистику XXXIX/1.
- Кржишкова 1968 — Кржишкова Е.: *К вопросу о так называемой двойной негации в славянских языках*. Slavia XXXVII, 1.
- Лашкова 1976 — Лашкова Л.: *Средства, функции и дистрибуция на синтаксичното отрицание в сербохрватски и български език*. Јужнословенски филолог XXXII.
- Пернишка 1976 — Пернишка Е.: *За двойното отрицание в български език*. Български език XXVI/1–2.
- Пипер 1982 — Пипер П.: *О шийовима квантификатора у српскохрватском језику*. Научни састанак слависта у Вукове дане, 11/2.
- Пипер 1984 — Пипер П.: *О семантичком стајусу лексичких йарова све и ништа*. У: Лексикографија и лексикологија: Зборник радова. Београд — Нови Сад.
- Савельјева 1989 — Савельева Л. В.: *Формы отрицания в русском языке донационального периода*. Ленинград.

²⁰ Ово се не односи на реченице у којима неко нема значење неодређене заменице већ означава конкретну особу, добро познату и једном и другом саговорнику, особу која је обично за једног од учесника у комуникацији веома значајна (љубавник или љубавница, шеф и сл.).

²¹ Кржишкова 1968: 33.

²² Ове конструкције овде неће бити детаљније анализиране.

Секулић 1973 — Sekulić, V.: *Negacija u engleskom i srpskohrvatskom jeziku (kontrastivna analiza rečenične negacije, no (ne) odgovora i negativnih afiksa)*. Сетиње.

Станојчић и Поповић 1990 — Станојчић Ж., Поповић Љ.: *Савремени српски језик и култура изражавања*. Уџбеник за I, II, III и IV разред средње школе. Београд.

Стојанова 1983 — Стојанова Ј.: *Дублиране на отрицанието в савременниа български книжовен език*. Български език 1983/5.

Хабургајев 1974 — Хабургаев Г. А.: *Старославянский язык*. Москва.

Хартунг 1966 — Hartung W.: *Die Negation in der deutschen Gegenwartssprache*. Deutsch als Fremdsprache 3/2.

ИЗВОРИ

- БН — Београдске новине, Београд
 Н — НИИ, Београд
 Дјеца — Трифковић Ристо: *Како се дјеца праве*. Сарајево, 1989.
 Дванаест — Вишњић Јосиф Мирослав: *Дванаест година*. Београд, 1977.
 Гогољ — Секулић Александар: *Чекајући Гогоља*. Београд, 1987.
 Јерусалим — Пекић Борислав: *Нови Јерусалим: гојска хроника*. Београд, 1989.
 Класа — Ђилас Милован: *Нова класа*. Београд, 1990.
 Клини — Продановић Милета: *Нови Клини*. Београд, 1986.
 Могуће — Ђосиф Добрица: *Стварно и могуће: чланци и огледи*. Љубљана — Загреб, 1988.
 Мртвоузице — Богдановић Богдан: *Мртвоузице*. Загреб, 1988.
 Опис — Албахари Давид: *Опис смрти*. Београд, 1996.
 Суноврат — Петковић Ранко: *Суноврат*. Бања Лука, 1988.
 Светиљка — Левајац Тихомир: *У кругу светилке*. Београд, 1990.
 Сви — Адамовић Ратко: *Сви умиру*. Београд, 1979.
 Употреба — Тишма Александар: *Употреба човека*. Београд, 1976.
 Читач — Ђосиф Владан: *Читач књига*. Београд 1987.